

УДК 378.147:613.377

ВАЛЕОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Б.А.Максимчук

Анотація. У статті звертаємо увагу на необхідність формування валеологічної компетентності майбутніх учителів у процесі фізичного виховання.

Ключові слова: валеологія, спілкування, педагогічна освіта.

Аннотация. В статье обращаем внимание на необходимость формирования валеологической компетентности будущих учителей в процессе физического воспитания.

Ключевые слова: валеология, общение, педагогическое образование.

Abstract. In the paper pay attention to the necessity of forming valeological competence of future teachers in the process of physical education.

Keywords: valueology, communication, teacher education.

Постановка проблеми. Сучасна теорія пізнання відкритих нелінійних і складних систем, прикладом яких слугують системи соціального походження, опирається на пізнавальні ресурси відносно молодій науки – синергетики, теоретичний арсенал якої містить дані про загальні механізми розвитку відкритих систем і дає розгорнуте уявлення про те, як з хаосу виникає впорядкована складність природних і соціальних явищ. Знання про закономірності самоорганізації можуть бути застосовані й при дослідженні дієвої активності людини, особливо в періоди нестабільного розвитку суспільства. Так, при дослідженні стану валеологічної діяльності в сучасному суспільстві відзначається посилення процесів, що саморуйнуються (поширення девіантних форм поведінки відносно здоров'я), і від того, наскільки інститутам виховання (родина, освітні установи) вдасться підсилити вектор організованого цілеспрямованого розвитку підростаючого покоління залежать перспективи розвитку людства загалом.

Аналіз попередніх досліджень. Значущість проблеми здорового способу життя, формування культури здоров'я особистості зумовила появу нового наукового напрямку – валеології, досліджень з проблем валеологічної освіти та виховання (Т.Бойченко, І.Брехман, Е.Вайнер, М.Гончаренко, М.Гриньова, Т.Книш, Ю.Лісіцин, С.Страшко та ін.). Останніми роками відокремилась педагогічна

валеологія (І.Глинянова, Л.Дихан, В.Кукушкін, Л.Татарнікова та ін.), яка розглядає валеологічні виховання, валеологічний супровід дітей та юнацтва. Філософський рівень феномена здоров'я людини представлено працями Е.Кудрявцевої, Ю.Лісичина, Л.Сущенко; медико-біологічний рівень відображено в дослідженнях М.Амосова, В.Войтенка, З.Шкиряк-Нижник; соціально-педагогічний – у роботах В.Петренка, Г.Царегордцева, Д.Ізуткіна, Л.Матроса та інших авторів. Культура здоров'я особистості є предметом дослідження В.Горашука, О.Дубогай, Е.Казіна, Ю.Лісичина та ін.

Проблему здоров'я людини здебільшого пов'язують з ефективністю системи фізичного виховання (О.Куц, Е.Вільчковський, Г.Григоренко, О.Дубогай, С.Канішевський). У роботах таких авторів, як Л.Сущенко, О.Міхеєнко та ін. розкрито загальні підходи до соціальних технологій щодо формування валеологічного світогляду і засад здорового способу життя; визначено головні напрями оптимізації способу життя, проведено аналіз сучасних оздоровчих систем та програм. Питання валеологічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів освіти представлені у дисертаційному дослідженні Т.Книш, майбутніх фахівців з фізичної реабілітації – О.Міхеєнка, майбутніх біологів – І.Поташнюк, майбутніх викладачів у вищих закладах освіти I-II рівнів акредитації – Н.П'ясецької.

Метою статті є аналіз особливостей формування валеологічної компетентності майбутніх учителів у процесі фізичного виховання у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Цілеспрямована ініціатива має поєднуватись з реалізацією складного механізму інтеріоризації-екстеріоризації валеологічних якостей у контексті індивідуально-професійного становлення майбутнього вчителя. Обов'язковим є врахування встановлених суспільством орієнтирів оздоровчої поведінки і вчинку. Цілеспрямована діяльність щодо формування індивідуального здоров'я перебуває в єдності з досвідом соціально актуальної діяльності в області розвитку суспільного здоров'я. Специфічна особливість вищого рівня індивідуальної валеологічної діяльності виражається в прагненні до самопізнання, самооцінці, самоактуалізації в гармонії із суспільним ідеалом здорового способу життя. Цілі освіти на вищому рівні валеологічної діяльності орієнтують людину на цінності загальнолюдського визнання з розвинутою системою підпорядкування й сприяння процесам самоорганізації й організації, самодисципліни й дисципліни в ситуації виниклої життєвої колізії. Якщо в рамках виховного процесу формування особистості підлегле зовнішньому керуванню, то, виходячи із зони педагогічного впливу, підліток підкоряється регулюючій функції свідомості, тобто здобуває навички самоврядування. Звідси можна зробити твердження про те, що об'єктивна мета виховання полягає у формуванні самокерованої й керованої особистості, що враховує в ході свого розвитку не тільки особисті потреби й запиту, але й потреби інших людей, суспільства загалом, навколишнього природного середовища, з якими вона перебуває в системі причиново-наслідкових відносин.

Сучасна теорія пізнання відкритих нелінійних і складних систем, прикладом яких слугують системи соціального походження, опирається на пізнавальні ресурси відносно молоді науки - синергетики, теоретичний арсенал якої містить дані про загальні механізми розвитку відкритих систем і дає розгорнуте уявлення про те, як з хаосу виникає впорядкована складність природних і соціальних явищ. Знання про закономірності самоорганізації можуть бути застосовані й при дослідженні дієвої активності людини, особливо в періоди нестабільного розвитку суспільства. Так, при дослідженні стану валеологічної діяльності в сучасному суспільстві відзначається посилення процесів, що саморуйнуються (поширення девіантних форм поведінки відносно здоров'я), і від того, наскільки інститутам виховання (родина, освітні установи) вдасться підсилити вектор організованого цілеспрямованого розвитку підростаючого покоління, залежать перспективи розвитку людства загалом.

Варто відмітити, що керування не може ефективно здійснюватися без урахування ступеня готовності системи до змін, що, своєю чергою, визначається рівнем формування, функціонування й розвитку системи.

Терміном «формування» ми підкреслюємо процес впливів на людину численних факторів природного й соціального середовища, під впливом яких вона здобуває властивості особистості. У той же самий час мається на увазі керування даним творчим процесом з боку педагогів-вихователів, у ході професійної діяльності яких урівноважується значення навчання й виховання в учнів основ здорового способу життя (І.Глікман). Субстанцією даного процесу виступає предметна оздоровча діяльність.

Деякими педагогами висловлюється думка про те, що «формуванню» немає місця в сучасному виховному процесі, тому що воно, на їхню думку, є породженням авторитарної системи керування. Такі висловлювання, на наш погляд, мають необдуманий характер і свідчать, скоріше, про відсутність відповідальної професійної позиції в даній групі педагогів, ніж про «старомодність» обговорюваного виховного феномена. Наведемо висловлення відомого вченого і практика В.А.Караковського – як протилежне даній думці. Формування – «це прищеплювання їй (дитині) таких якостей, яких у неї ще не

було. Ми формуємо в ній якісь цінності, якісь риси особистості й потім намагаємося їх розвинути» [7, с. 49-50]. У цитаті рельєфно проглядається продуктивна для формування валеологічних якостей думка про якісний і кількісний набір психологічних новотворів особистості зі спрямованістю до соціально заданого стандарту системи самозберігаючого ставлення до здоров'я як вищої соціальної цінності. Багато властивостей людини, насамперед тих, що становлять її світоглядну підструктуру (інтереси, погляди, переконання, ціннісні орієнтації й т.д.) на початковому етапі розвитку, безсумнівно, формуються.

Функціонування являє собою спосіб існування системи дієвої участі людини в тій або іншій предметній області пізнання. Як відомо, для різних вікових етапів розвитку індивідуума характерний певний провідний тип дієвої активності. По мірі дорослішання ця діяльність все більше наповнюється соціальним змістом. Варто підкреслити, що валеологічна компонента присутня не тільки у всіх видах людської діяльності, але є для них фундаментом, тому що можливість активної творчої позиції в житті нездорової людини досить проблематична. Розвиток валеологічної діяльності підпорядковується механізму якісної зміни - це «еволюція, зміна, що приводить до нового стану суб'єкта, підвищення його соціальної цінності» [8]. Будучи результатом спільної діяльності, розвиток суб'єктів освіти проявляється за допомогою перетворення, перебудови позицій учасників педагогічного співробітництва, «що виражається в зміні ціннісних установок, значеннєвих орієнтирів, цілей навчання й самої взаємодії в кожного з учасників спілкування» [9, с. 66].

Просування системи валеологічної діяльності від рівня низького ступеня усвідомленості й, частково, автоматично виконуваних дій оздоровчого плану до етапу вищої складності в самоорганізації життєдіяльності, здійснюється за допомогою головної частини функціонуючої системи – її керівної ланки. Вона представлена як зовнішнім керівництвом, так і діяльністю самоконтролюючої й саморегулюючої дії. Причому, на процеси самокерування накладаються процеси керування, що пояснює залежність ефективності керування освітнім процесом від професійних й особистісних якостей вихователя, його здатності приймати адекватні сформовані ситуації, управлінські рішення й сприяти учням у виборі здорового способу життя. Однак, реальний виховний процес завжди відрізняється від моделі зразкового змісту. Його стан залежить від маси випадків, що провокують відхилення від заданої траєкторії руху. Уміння вчителя в сформованих умовах знайти найбільш ефективний спосіб керівництва виховним процесом припускає вміння спровокувати мотивацію учнів до валеологічної діяльності шляхом створення проблемного завдання, використання методів майевтики, нестандартної технології, концентрації уваги учня (студента) на новому аспекті досліджуваної проблеми й т.д. На відміну від авторитарних суб'єкт-об'єктних відносин, таке керування опирається на стимулювання в підлітків прагнення до самоврядування й самоорганізації творчих здібностей, переводить систему взаємодії учасників педагогічного процесу в русло суб'єкт-суб'єктного спілкування, а педагогові призначає роль фасилітатора. У нестандартних умовах, а саме такими є умови розгортання педагогічного процесу на практиці, відпрацьований алгоритм керування може давати збій, що потребує від вихователя творчого евристичного рішення. Звідси з очевидністю випливає, що тактика поведінки вчителя пов'язана не тільки з підпорядкуванням виробленому стереотипу педагогічного впливу, але вимагає інших підходів у реальних умовах, що виникли. Моделювання виховного процесу за допомогою математичного опису як бажання вчителя спрогнозувати й управляти педагогічною ситуацією – привабливе, але досить проблематичне сьогодні заняття, тому що в соціальних системах керований і керуючий компоненти є мислячими об'єктами, й не піддаються впливу одновекторної дії. Особистісні якості учасників спільної освітньої діяльності, їх креативні здібності, інтелектуальний і культурний рівні, психофізіологічні властивості, поведінка й діяльність у сукупності визначають успішність поставленої педагогічної мети й не підвладні на сьогоднішній день мові математичного аналізу. Тому моделювання виховного процесу, кількісне прогнозування його результатів, вибір педагогом найбільш ефективної в конкретних умовах системи діяльності, організації й керування виховної перспективи багато в чому визначаються поки інтуїтивно. Проте, виховний процес потребує як підсумкової оцінки, так і моніторингу. Розглянемо один з методів, що знайшов широке застосування в педагогіці. Відношення реально сформованого компонента (mn) до прийнятого еталону досліджуваної якості (m'n) виражається коефіцієнтом ефективності (K), що обчислюється наступною формулою:

$$K = mn / m'n$$

Загальний профіль сформованих валеологічних якостей накладається на еталон особистісних властивостей здоров'язберігаючої поведінки з різним ступенем виразності, наближається до заданої моделі, зі зрозумілих причин не перекриваючи область нормативних вимог. Узагальнюючи все вищесказане, можна зробити висновки загальнотеоретичного, методологічного й часткового характеру.

1. Діяльність соціально детермінована. Вона «втягує» суб'єкт спільної праці в структуру міжособистісних відносин, є джерелом розвитку людини й засобом перетворення навколишньої дійсності.

2. Діяльність – свідомість – спілкування визначають сутнісні характеристики людини. Свідомість являє собою дієве відображення предметного світу й розвивається в суспільному середовищі; діяльність завжди свідома й здійснюється в людському співтоваристві; спільність обумовлена включеністю суб'єктів у спільну діяльність, що ґрунтується на свідомому самовизначенні кожного її члена.

3. У різноманітних видах діяльності реалізується система відносин людини до природи – суспільства – власного «Я» у контексті взаємозв'язку й взаємозумовленості.

4. Діяльність своїм змістом – пізнавальними, аксіологічними, продуктивними й комунікативними компонентами - формує вищу підструктуру особистості – сферу спрямованості.

5. Основні елементи діяльності (ціль, мотиви, засоби й ін.) задані нормативним стандартом соціально-вираженого рівня й вибірково затребувані особистістю.

6. Діяльність щодо охорони й зміцнення здоров'я має базове значення для інших видів дієвої ініціативи, тому що виражає природну здатність до самовиживання, самовдосконалення й самореалізації.

Погляд на валеологічну діяльність як варіант дієвої активності дозволяє ставитися до процесу формування в підлітків стійкої мотивації здорового способу життя як процесу загальної системи виховання, використати закономірності, властиві діяльності людини взагалі, з наступними положеннями:

- необхідність постійного ускладнення змісту діяльності й рівня її організації в напрямку до кінцевої мети;

- удосконалення системи наукового керування всіма видами діяльності учнів, що має на увазі рівноправний діалог між учасниками виховного процесу (суб'єкт-суб'єктні відносини);

- формування підлітка з розвинутою системою самоврядування, що дозволяє йому по мірі розвитку враховувати не тільки особисті потреби й інтереси, але й потреби широкого суспільного значення;

- необхідність прогностичного підходу до оцінки соціальної ситуації й проектування її результатів під час вибору молодою людиною діяльності, адекватної розв'язуванню завданням;

- облік можливостей соціально організованої й стихійно вираженої діяльності в плануванні й організації виховної роботи з підростаючим поколінням.

Безумовно, перерахований ряд закономірностей не відображає вичерпно сутність дієвого стану й розвитку учнів. У кожному конкретному випадку він має потребу в індивідуальному «прочитанні» та корекції з урахуванням специфіки виховного завдання.

Література

1. Книш Т. В. Валеологічна підготовка майбутніх вихователів дошкільних закладів освіти: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Т. В. Книш. - Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. — Луцьк, 2001. — 211с.
2. Коваль В.О. Особливості валеологічної підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. — Луганськ, 2007. — 20с.
3. Міненко А.О. Формування валеологічних знань у майбутніх учителів фізичної культури: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут вищої освіти АПН України. — К., 2007. — 20с.
4. Міхєєнко О.І. Валеологічна підготовка майбутніх фахівців з фізичної реабілітації у вищому педагогічному навчальному закладі: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Сумський держ. педагогічний ун-т ім. А.С.Макаренка. — Суми, 2004. — 212с.
5. Нестеренко В.В. Підготовка вихователів дошкільних закладів до валеологічного виховання дітей / В. В. Нестеренко – Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського. — О., 2007. — 166с.
6. П'ясецька Н.А. Формування валеологічної культури майбутніх учителів у вищих закладах освіти I-II рівнів акредитації: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Н. А. П'ясецька. – Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2004. — 223с.
7. Караковский В.А. Развитие личности. Опыт. Проблемы. Поиски / В. А. Караковский // Материалы II Московской НГЖ. 15-16 февраля 1994 г. - М., 1994. - С. 49-50.
8. Семенов А.А. О целостном воспитании / А. А. Семенов // II Пикалевские чтения, рчманизация и гуманитаризация образования: Сб. докладов и сообщений / Под общей ред. А.А.Семенова. - СПб.; Пикалева, 2000. - 109 с.
9. Ляудис В.Я. Продуктивная совместная деятельность учителя с учениками как метод формирования личности // Актуальные методы обучения индивидуальному общению и его оптимизации / Под ред. В.Я.Ляудис. - М., 1984. - С. 64-74.